

Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi

–Nisâ sûresi-1. âyet Ekseninde Bir Tahlil Denemesi–

Salih KESGİN

Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Evrensel niteliklere sahip son din olan İslâmiyet'in iki temel kaynağı Kur'an ve Sünnettir. Kur'an'sız bir İslâm dini düşünölemeyeceğı gibi Sünnetten ayrı bir İslâm dinini düşünmek de mümkün değildir. İslâm pratik hayatta yaşanmak için gönderilmiş, Hz. Peygamber'de (a.s.) bu yaşantıyı insanlara kapsamlı bir şekilde göstermiş ve bu sahada en güzel örnek olmuştur. Dolayısıyla Kur'an'ın açılımı olan Sünnet, İslâm'ın pratiğe yansımış şeklidir. Hiç şüphesiz bir metin (Mushaf) olarak Kur'an'ı (vahyi) anlayabilmek için, hadisleri doğru anlamak büyük bir ehemmiyet ifade etmektedir. Hadis ve sünneti göz ardı ederek vahyi anlama çabası içinde olmak, daha baştan bu çabadan murad olan "doğru anlam"a ulaşmanın önünü tıkamak anlamına gelecektir. İşte bu noktada hadisin nasıl anlaşıldığı sorusu önem kazanmaktadır. Bağlamından kopuk olarak değerlendirilen bir hadis rivayeti, âyetin anlaşılmasına direkt ya da dolaylı olarak etkide bulunacak, bu da Müslümanların din anlayışı üzerinde ciddi etkiler bırakacaktır. Vahyin murad etmediğı şeyleri söyletebilecek bir sonuç ortaya

çıkarması açısından “hadisin yanlış ya da eksik anlaşılması” sorunu, âyetleri anlama hususunda kendi önemini hissettirmektedir. Çalışmamızda Nisâ sûresi 1. âyetinin anlaşılmasını etkileyen rivayetleri meal-tefsir çalışmalarına etkisi açısından ele alacak, hadis rivayetlerinin doğru değerlendirilmesinin Kur’an’ı anlama hususundaki hayati konumuna işarette bulunacağız.

Vahyi Anlamada Hadisin Konumu

Yazılı bir metni okuma ve anlama çabası içinde olmak, temelde, bir örtük-lük sorunuyla baş etme çabasıdır.¹ Bir metin olarak Mushaf’ı anlama gayreti, dilsel olarak bize hitap eden vahyin, hayatın merkezinde konuşlanmasını temin etme sürecinin bizzat kendisidir. İnsanın hayatını Kur’an merkezli olarak inşa etmesini sağlayacak bir süreç olan Kur’an’ı anlama çabası, hiç şüphesiz sadece metne bakarak gerçekleşecek bir gayret değildir. Metne hayat veren, onun anlaşılmasını sağlayan; siyâk-sibâk ilişkisi, âyetlerin farklı âyetlerle ilişkisi ve tabii ki âyetlerin hadislerle ilişkisi bu anlamda üzerinde önemle durulması gereken hususlardandır. Vahyi anlamada âyet ve hadis ilişkisi o derece önemlidir ki bunu, iki unsurun et ve tırnak gibi birbirlerine bağlı oldukları şeklindeki bir benzetmeyle ifade edecek olursak yanlış olmayız. Bunların birbirinden ayrılmasının vahyi anlama çabası içinde olan kimseyi farklı mecralara sürükleyeceği de aşîkârdır. Kitap, Nebi olmadıktan sonra kürekçisi olmayan bir kayık gibidir. Bu kayıkla acemi yolcular, hayat denizinde ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, gitmek istedikleri yere varamazlar. Kitapsız bir peygamber ise, ışığı olmayan bir kılavuz gibidir. Bu durumlarda insanlar, Allah’a varmak isterken, kendilerine yol gösteren kılavuza tanrı diyerek tapmaya başlarlar²

Metnin asıl kastının anlaşılmasında hayati bir yere sahip olan hadis/sünnet, Kur’an’ın emirlerini tam mânasıyla kendi bağlamı içinde ve arka planını görererek anlamayı temin edecektir.³ Elbette bir metin olarak Mushaf’ın birden çok anlamı olabilecektir. Zira anlama ve yorumlama faaliyetinin subjektif karakteri bu sonucu zorunlu olarak oluşturmaktadır. Belki bir sözün tek ve nihai yorumu yoktur, ama unutulmamalıdır ki sonsuz ve sınırsız yorumu da yoktur.⁴ İşte bu noktada hadis ve sünnet sonsuz/sınırsız yorumun önüne geçmekte ve vahyin anlaşılmasının temel parametrelerinden biri haline gelmektedir.

¹ Kiran, “Dilde Örtük Anlam ve Dolaylı Anlatım”, s.415-416.

² Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı I/19-20*.

³ Fazlurrahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, s.18-19; *İslam ve Çağdaşlık*, (çev: Alpaslan Açıkgenç - M. Hayri Kırbaoğlu), s.71-72.

⁴ Cündioğlu, *Kur’an’ı Anlamanın Anlamı*, s.38.

Örnek vermek gerekirse; hadis/sünnet, kaynak olarak dikkate alınmadığında hırsızın elinin kesilmesiyle ilgili olan “*Kadın ve erkek hırsızlık yaptığında elini kesin*”⁵ âyetindeki söz konusu emir mutlak olarak yorumlanabilmektedir. Ancak hadisler ışığında âyet değerlendirildiğinde, hırsızlık suçunun unsurlarının oluşması için çalınan malın koruma altında ve nisab miktarında olması, çalınan malın çabucak bozulan cinsten olmaması, hırsızlığın kıtlık senesinde vuku bulmaması gibi şartlar dâhilinde, ayrıca “Hadleri şüphelerle savuşturun”⁶ hadisi ışığında anlamak mümkün olacaktır.⁷ Böylesi bir anlam farklılığı bizlere hadislerin vahyi anlarken ne kadar hayati bir konuma sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Hadis Algısındaki Farklılığın âyetleri Anlamaya Etkisi

Hadislerin Kur’an’ı anlama hususundaki konumuna işaret ettiğimiz bu noktada, bizzat hadislerin kendisini anlama problemi ile yüzleşmekteyiz. Vahyin doğru anlaşılmasına, sünnetin ışığında ulaşırken, sünnet/hadis’in anlaşılmasında doğru yoruma olan ihtiyaç kendini hissettirmektedir. Yanlış anlaşılmalara üzerine bina edilecek bir din anlayışının ise, kendi iç bütünlüğünü koruyamaması nedeniyle, dinin uygun görmediği ya da dînî olmayan farklı yorumlara kayması kaçınılmaz olur. Örneğin Enes (ra.)’dan gelen *Rasulullah (sav) namaza başlarken tekbir almadan yüzünü bize çevirir ve şöyle buyururdu: “Saflarınızı düzeltin ve sıklaştırın çünkü ben sizi arkamdan da görüyorum”*⁸ rivayetindeki namaz kıldırırken arkadaki bozuk safların farkında olduğunu anlatmak için kullanılan “görme” ifadesi, *O’nun arkasında bir gözünün bulunduğu, elbisenin dahi onu kapatamadığı dolayısıyla sürekli olarak arkasını gördüğü*⁹ şeklinde yorumlandığına kaynaklarımızda şahit olmaktadır.¹⁰ Bu durumu Muhammed Gazzali’nin sözleri ile ifade etmek gerekirse: Müslümanlar hadislerin yanlış anlaşılıp yerinde kullanılmayışından çektikleri kadar uydurma hadislerden çekmemişlerdir. Bu durum öyle bir seviyeye gelmiştir ki artık bütün hadislere şüphe nazarı ile bakanlar ve Müslümanların bu hadislerden kurtulmalarını temenni edenler türemiştir.¹¹

⁵ Maide 5/38.

⁶ Tirmizi, “Hudud”, 2; Ebu Davud, “Salat”, 114; İbn Mace, “Hudud”, 5.

⁷ Koşum, *Nasları Anlama ve Yorumlamada Yöntem Sorunu Fazlurrahman Örneği*, s.73.

⁸ Nesai, “İmamet”, 28; el-Hakim Nisaburi, “*el-Müstedrek Ale’s Sahihayn*”, 2/ 671.

⁹ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu’l Bari Şerh-i Sahih’l-Buhari*, 1/514.

¹⁰ Ünal, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*, s.52.

¹¹ Gazzali, *Fıkhu’s Şire*, s.43

Doğru yorumlamanın önemini bir kez daha gözler önüne seren bu ifadelerin ardından çalışmamıza konu olan Nisâ sûresi 1. âyetteki (*nefs*) ve (*minha*) kavramlarının ilgili rivayetler ışığında nasıl anlamlandırıldığını tartışmak istiyoruz.

Nisâ sûresi 1. âyetin Meallerdeki Yansımaları

Çalışmamızda Nisâ sûresi 1. âyetteki “...الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...” ifadesinin anlaşılması üzerinde duracağız. âyetteki bu ifadeler kimi meal-tefsir çalışmalarında “Hz. Adem’in yaratılışı ve ardından Hz. Havva’nın Hz. Adem’den yaratılması” şeklinde anlaşılırken, kimi meal-tefsir çalışmalarında ise “Hz. Adem ile Hz. Havva’nın aynı özden yaratıldıkları” şeklinde anlaşmıştır. Araştırmamıza konu olan bu âyet, meallerden bir kısmında şu şekilde tercüme edilmiştir:

...sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp...¹²

...sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan...¹³

...sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden...¹⁴

...sizi tek bir kişiden yaratan, eşini de ondan var eden...¹⁵

...sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratıp...¹⁶

...sizi bir candan yaratıp, ondan eşini de yaratan...¹⁷

...sizi bir tek can(lı)dan yaratan, ondan da eşini var eden...¹⁸

...sizi bir tek canlı varlıktan yaratan, ondan da eşini var eden...¹⁹

...sizi tek bir can özünden yaratan, aynı özden eşini de yaratıp...²⁰

...sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp...²¹

Meallerde de görüldüğü üzere, âyet çevirilerinin farklılaştığı nokta, “*nefs*” kavramının nasıl anlaşılacağı ve buna bağlı olarak da “*minha*” ifadesinin nasıl anlamlandırılacağı hususundaki kanaat farklılığı olmuştur. “*Nefs*”in kişi, nefis, can, canlı, can özü ve cevher olarak anlamlandırıldığını gördüğümüz

¹² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Meal, Nisâ 4/1.

¹³ Kuran Yolu (Diyanet İşleri Başkanlığı), Nisâ 4/1.

¹⁴ M. Zeki Duman, Nisâ 4/1.

¹⁵ Hamdi Döndüren, Nisâ 4/1.

¹⁶ Suat Yıldırım, Nisâ 4/1.

¹⁷ Hüseyin Elmalı - Ömer Dumlu, Nisâ 4/1.

¹⁸ Muhammed Esed, Nisâ 4/1.

¹⁹ Mustafa İslamoğlu, Nisâ 4/1.

²⁰ Mustafa Öztürk, Nisâ 4/1.

²¹ Süleyman Ateş, Nisâ 4/1.

meallerde bu anlam çeşitliliğinin arkasındaki temel sebebin “nefs”e verilen anlama göre insanın eşinin yaratılışına dair kanaatlerin değişecek olmasıdır. “Nefs” kişi anlamıyla kullanılacak olursa bu Hz. Adem olarak algılanacak ve eşinin “ondan”/“minha” yaratılmış olduğu ortaya çıkacak, eğer “nefs” *cevher, can özü* anlamında algılanacak olursa “nefs” hem Hz. Adem’in hem de eşinin ayrı ayrı yaratıldığı ortak kaynak olarak algılanacaktır. Meallerde bu hususta yer alan kanaat farklılığı aynı şekilde tefsirlere de yansımış ve âyetin anlaşılmasıyla ilgili çok farklı kanaatler ortaya çıkmıştır.

İlgili âyetin Tefsirlerdeki Açıklanışı

Klasik ve modern dönem tefsirlerimizi incelediğimizde meal çalışmalarında olduğu gibi âyetin anlaşılmasında iki farklı yaklaşıma şahit olmaktadır. âyetler üzerindeki bu anlam farklılığının ise rivayetlere dayanarak şekillendirildiğine, Taberî’nin(v. 310/923)²², Kurtubî’nin(v. 649/1252)²³, Neseî’nin (v. 537/1142)²⁴, Fahreddin Râzî’nin(v. 606/1209)²⁵ tefsirlerini incelediğimizde görmekteyiz. Mezkur tefsir çalışmalarında Nisâ sûresinin 1. âyeti açıklanırken âyet-i kerime’de açık bir beyan olmamasına rağmen “nefs” kelimesine “Hz. Âdem”, ve konuyla ilgili rivayetlerden yola çıkarak “minha” ifadesine de “Hz. Âdem’in kaburga kemiği” anlamı verilmektedir. Son dönem çalışmalarından Muhammed Hamdi Yazır’ın tefsirinde de bu yaklaşım kendini göstermektedir. Şöyle ki Yazır, çalışmamıza konu olan âyeti açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bu bir kişiden maksat, Hz. Âdem, eşinden maksat da Hz. Havva olduğunda fikir ve görüş birliği vardır. Hz. Âdem “Şüphesiz Allah Âdem’i seçerek üstün kıldı” (Âli İmran, 3/33). Ve “Allah Âdem’i topraktan yarattı. Sonra ona ‘ol’ dedi ve o da oluverdi” (Âli İmran, 3/59) âyetlerinden anlaşıldığı üzere, topraktan seçilerek yaratılmıştır. Hz. Havva da, Âdem’in kendisinden ayrılarak yaratılmıştır. Bu mânâ hadislerde “Havva, Âdem’in bir kaburga kemiğinden

²² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 4/150. “Ey insanlar, emirlerini tutup yasaklarından kaçarak rabbinizden korkun. O sizi, tek bir can olan Âdem’den yarattı. Onun kaburgalarının birinden de eşi Havva’yı yarattı”

²³ Kurtubî, *el-Câmi’li-Ahkâmi’l-Kur’an*, 5/2. “...kasıt, Hz. Âdem ile Hz. Havva’dır. Mücâhid der ki Hz. Havva, Hz. Âdem’in en alttaki kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Hadis-i şerifte de: “Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır” diye buyrulmaktadır...”

²⁴ Neseî, *Medariku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil*, 1/326. “İşte özellikleri şunlar olan bir tek candan sizi üretip çoğalttı, dallandırıp budaklandırdı: Bu özellik ise, Allah onu topraktan var etti, onun eşi Havva’yı ise onun kaburga kemiklerinden birinden yarattı.”

²⁵ Râzî, *et-Tefsiru’l Kebir*, 1/453-454. “İbn Abbas ve İbn Mesud’dan naklen; Allah onun üzerine bir uyku hali getirdi ve onun sol kaburga kemiklerinden birini alarak yerini etle kapadı ve o kemikten Havva’yı yarattı.”

yaratıldı” diye nakledilmiştir ki bir yarılma mânâsına gelir. bu mânâ eşlik ilişkisinin temeli demektir.²⁶

Yine ülkemizde birçok evde bulunan asrımızın ilim adamlarından Vehbe Zuhaylî'nin tefsirine baktığımızda da benzeri bir yaklaşıma şahit olmaktadır. Zuhaylî, “İlim adamlarının cumhurunun görüşüne göre tek bir candan kasıt, insanlığın babası olan Âdem (a.s.)’dir, Eşinden kasıt da Havva’dır. Havva, Hz. Âdem’in sol kaburga kemiğinden uykuda bulunduğu sırada yaratılmıştır. Hz. Âdem uyanıp da Havva’yı gördüğünde onu beğenmiş ve karşılıklı birbirlerine yakınlık duymuşlardı. Buna delil ise Buhârî ile Müslim’de yer alan sahih hadistir”²⁷ ifadeleriyle rivayet üzerindeki alginın âyeti anlamlandırmada ne kadar etkin bir rol oynadığını bizlere göstermektedir.

Rivayetleri zâhiri olarak algılamayan müfessirler ise *kaburga kemiğinden* yaratılışı ifade eden rivayetlerin mecazi anlam ifade ettiğini kabul etmişler²⁸, buna bağlı olarak da “nefs” kavramını “Hz. Âdem’in ve Hz. Havva’nın yaratıldığı ortak öz” olarak değerlendirmişlerdir.²⁹ Bu yaklaşıma örnek olarak da Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanan Kur’an Yolu³⁰ isimli meal-tefsir çalışmasını zikredebiliriz. Bu çalışmada konu ile ilgili âyet şu şekilde açıklanmıştır:

Ayette önce “sizi bir tek nefisten yaratan” denilmiş, sonra da “ondan da eşini yaratan” buyrulmuştur. İnsanlardan her birinin babası ve anası bulunduğu, her birey üreme kanunları çerçevesinde meydana geldiğine göre burada “nefisten, ondan yaratan” sözünü “Onun bir parçasından” (mesela kaburgasından) şeklinde değil “onun özünden, ona benzer (misli) olan asıldan ve kökten (buradaki ifadeye göre nefisten) yaratan” şeklinde anlamak gerekir.³¹

Yukarıda da görüldüğü üzere tefsirlerde de âyeti anlama hususunda iki farklı yaklaşıma şahit olmaktadır. “Nefs”i kişi anlamıyla anlamlandıran müfessirler bunu Hz. Havva’nın, Hz. Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden rivayetlerle delillendirmekte, bu rivayetler ışığında âyetteki “minha” lafzının Hz. Adem’e (kaburga kemiğine) atfını kabul etmektedirler. Burada Hz. Havva’nın yaratılışını konu eden rivayetlerin âyeti anlama üzerinde ne kadar belirgin bir şekilde etkili olduğunu görmekteyiz. Bu durum ise bizi mezkur

²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/ 1273-1274.

²⁷ Zuhaylî, *Tefsir’ul-Munir*, 2/469.

²⁸ Duman, *Beyanu’l Hak*, 3/217; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 2/189-194.

²⁹ Bkz. *Kur’an Mesajı / Meal-Tefsir*, 1/132; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’an*, 1/144-145.

³⁰ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafı Dönmez, Sabrettin Gümüş’ten oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır.

³¹ *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2/11

rivayetleri incelemeye ve Hz. Peygamber'in sözlerindeki maksadı anlamaya sevk etmektedir. Bu minvalde araştırmamıza konu olan rivayetlerin Kütüb-i Tis'a kaynaklarında hangi varyantları ile nasıl yer aldığını inceleyeceğiz.

Rivayetlerin Kütüb-i Tis'a Kaynaklarında Yer Alış Şekli

Kütüb-i Tis'a kaynaklarında çalışmamıza konu olan rivayetler iki farklı versiyonla yer almaktadır. Bunlardan birincisi "kadın kaburga kemiği gibidir... (إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضَّلْعِ)" versiyonudur ki hadis kaynaklarında şu iki metinle yer almaktadır:

• **Kadın kaburga kemiği gibidir.** Onu doğrultmaya kalkarsan, kırarsın. Ondandır yararlanmak istersen, eğri olduğu halde de yararlanabilirsin³²

• Kadın sana karşı tek düze davranmaz. **Çünkü o kaburga kemiği gibidir.** Onu doğrultmaya kalkarsan, kırarsın. Kendi haline bırakırsan, ondan eğri olduğu halde yararlanırsın.³³

Rivayetin ikinci versiyonu ise "kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır... (فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ) ve "onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır... (فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ)" ifadeleri ile aktarılan metinlerdir ki bu da Kütüb-i Tis'a kaynaklarında şu metinlerle yer almaktadır:

³² -Buhari, "Nikah", 79 (Buhari→ Abdulaziz b. Abdullah→ Malik→ Ebu'z Zinad→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Müslim, "Rada", 65 (Müslim→ Züheyr b. Harb ve Abd b. Humeyd→ Yakub b. İbrahim b. Sa'd→ Zühri'nin kardeşinin oğlu (Muhammed)→ Zühri→ İbnu'l-Müseyyeb→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Müslim, "Rada", 65 (Müslim→ Harmele b. Yahya→ İbn Vehb (b. Müslim)→ Yunus(b. Yezid)→ İbn Şihab→ İbnu'l-Müseyyeb→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Tirmizi, "Talak", 12 (Tirmizi→ Abdullah b. Ebi Ziyad→ Yakub b. İbrahim b. Sa'd→ Zühri'nin kardeşinin oğlu (Muhammed)→ Zühri→ Said b. el-Müseyyeb→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Darimi, "Nikah", 35 (Darimi→ Halid b. Mahled→ Malik b. Enes→ Ebu'z-Zinad (Abdullah b. Zevkan)→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, II, 428 (Ahmed b. Hanbel→ Yahya el-Kattan→ İbn Aclan→ Aclan→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, V, 164 (Ahmed b. Hanbel→ Abdurrezzak→ Mamer b. Raşid→ Said el-Cureyri→ Ebu'l-Ala Abdillah b. eş-Şehîr→ Nuaym b. Ka'neb→ Ebu Zer→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, VI, 279 (Ahmed b. Hanbel→ Âmir b. Salih→ Hişam b. Urve→ Urve b. Zübeyr→ Aişe→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, V, 150-151 (Ahmed b. Hanbel→ İsmail (b. İbrahim b. Miksem)→ el-Cureyri (Ebu Mes'ud el-Basri)→ Ebu's Selil (Dureyb b. Nukeyr)→ Nu'aym b. Ka'neb er-Riyahi→ Ebu Zer→ Rasulullah)

³³ -Ahmed b. Hanbel, 2, 449 (Ahmed b. Hanbel→ Yezid b. Harun→ Muhammed b. İshak→ Ebu'z Zinad→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, 2, 530 (Ahmed b. Hanbel→ Ali b. Hafs→ Verka b. Ömer el-Yeşkeri→ Ebu'z Zinad→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

• Kim Allah'a ve Ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin Bir de kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. **Çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır.** Kaburga kemiğinin en eğri yeri en uç kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi halinde bırakırsan, eğriliğine devam eder(ondan öyle yararlanırsın) Onun için sizler kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz.³⁴

• **Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır.** Sana karşı tek istikamet üzerine doğrulamaz. Ondan yararlanmak istersen eğri olduğu halde de yararlanabilirsin. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması da boşanmasıdır.³⁵

• **Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır.** Onu doğrultmaya kalkarsan, kırarsın. Ona iyi davran. Çünkü onda eğrilikle beraber yeterince yararlanılabilecek hususlar da vardır.³⁶

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda da görüldüğü üzere Kütüb-i Tis'a kaynaklarında 20 tarikle gelen kadının yaratılışını konu alan rivayetler Ebu Hureyre, Ebu Zer, Semura, Aişe olmak üzere 4 ayrı sahabe tarafından nakledilmiştir. Çalışmamıza konu olan rivayetler kendi içlerinde lafzî olarak bir tasnif yapıldığında, kadının nezaketine atıf yapan "*Kadın kaburga kemiği gibidir*" ifadesiyle gelen rivayetler ve kadının yaratılışını kaburga kemiği ile ilişkilendiren "*Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır*" ifadesiyle gelen rivayetler olmak üzere temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Kütüb-i Tis'a kaynaklarında her iki rivayet versiyonunun da

³⁴ Buhari, "Nikah", 80 (Buhari→ İshak b. Nasr→ Hüseyin el-Cu'fi→ Zaide→ Meysere→ Ebu Hazim→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Müslim, "Rada", 60 (Müslim→ Ebu Bekir b. Ebi Şeybe→ Hüseyin b. Ali→ Zaide b. Kudame→ Meysere b. Ammar→ Ebu Hâzim (Selman el-Eşcei)→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Buhari, "Enbiya", 1 (Buhari→ Muhammed b. el-'Ala ve Musa b. Hizâm→ Hüseyin b. Ali→ Zaide→ Meysere el-Aşcâi→ Ebu Hâzim→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Nesai, 5, 364; h. no:9152 (Nesai→ el-Kasım b. Zekeriya b. Dinar el-Kufi→ Huseyn b. Ali→ Zaide→ Meysere el-Eşca'i→ Ebu Hâzim→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

³⁵ Müslim, "Rada", 59 (Müslim→ Amr en-Nakid ve İbn Ebi Ömer (Ebu Abdillan Muhammed el-Adeni)→ Süfyan b. Uyeyne→ Ebu'z-Zinad→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, II, 498 (Ahmed b. Hanbel→ Abdulmelik b. Abdurrahman ez-Zimari→ Süfyan→ Ebu'z-Zinad→ el-A'rec→ Ebu Hureyre→ Rasulullah)

³⁶ -Darimi, "Nikah", 35 (Darimi→ Muhammed b. Abdillan er-Rakkaşi→ Abdulvaris b. Said→ el-Cureyri→ Ebu'l-Âla→ Nuaym b. Ka'neb→ Ebu Zer→ Rasulullah)

-Ahmed b. Hanbel, V, 8 (Ahmed b. Hanbel→ Muhammed b. Cafer→ Avn→ İsmi belirtilmeyen birisi→ Semura→ Rasulullah)

-Nesai, V, 364; h. no:9140 (Nesai→ El-Huseyin b. Haris→ İbn Uleyye→ Said el-Cureyri→ Ebu's Selil→ Nu'aym b. Ka'neb→ Ebu Zer→ Rasulullah)

birbirine yakın sayıda tarikla rivayet edildiğini (teşbih versiyonlu rivayetlerin 11 ayrı tarikla-yaratma versiyonlu rivayetlerin 9 ayrı tarikla) gördüğümüz şu noktada ilk olarak rivayetlerin sened açısından durumunu ele alma ihtiyacı hissetmekteyiz. Bu anlamda klasik kaynaklarımızda rivayetlerin sahih kabul edildiğini görmekte beraber her bir tarikin ayrı ayrı ele alınması ve rivayetlerin isnadları ile ilgili gerekli incelemenin yapılması ilmi bir zarurettir. Bu hususta daha evvel rivayetlerin senedlerine ilişkin derinlemesine ve doyurucu çalışmalar yapılmış olması³⁷ nedeniyle tekrar her raviyi ayrı ayrı ele alarak bir sıhhat değerlendirmesi yapmayı gerekli görmemekteyiz. Bu anlamda rivayetlerin tüm varyantları göz önüne alındığında sahih kabul edildiğini³⁸ ifade etmemiz, genel bir bilgi vermek adına kanaatimizce yeterli olacaktır.

Rivayetlerin iki ayrı versiyonundan birisi olan “*Kadın kaburga kemiği gibidir*” ifadesinin teşbih³⁹ içerdiği ilk bakışta anlaşılacak kadar açık olmakla beraber, “*Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır*” ifadesi yukarıda zikrettiğimiz tefsir kaynaklarında da görüldüğü üzere gerek ilmi eserlerde gerekse halk arasında lafzi anlamıyla yaygınlık kazanmıştır. Ancak rivayeti incelediğimizde Hz. Peygamber’in kadınının yaratılışına dair bilgi verme gayesi ile değil, erkek-kadın ilişkilerine dair tavsiyelerde bulunurken, komşuluk hakkından bahsetmesinin ardından ve onlara iyi muamele edilmesini ifade ederken mezkur ifadeyi kullanmasının günlük hayatta hepimizin kullandığı “teşbih”in Rasulullah (sav) tarafından da kullanıldığı sonucuna bizi götürmektedir. Şöyle ki rivayetin kendi içindeki bağlamı da bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Kim Allah’a ve Ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin. Bir de kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri en uç kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi halinde bırakırsan, eğrilğine devam eder(ondan öyle yararlanırsın) Onun için sizler kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz.⁴⁰

Rivayette yaratılış ile ilgili ifadenin müminlere yönelik öğütler içinde kadınların hassaslığına, inceliğine yönelik bir tasvir olarak yer aldığını görmekteyiz. Böylesi bir durum da bizi, Hz. Peygamber’in burada kadınların yaratılışı ile

³⁷ Bkz. Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, s.87-127.

³⁸ Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, s.127.

³⁹ Hadislerde teşbihle ilgili olarak bkz: Adem Dölek, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

⁴⁰ Buhari, “Nikâh”, 80.

ilgili bir hüküm/bilgi verme amacı gütmeye sonucuna götürmektedir. Rasullah'(sas)ın –sözlerinde kullandığı teşbih ifadelerine bir örnek olarak– Veda haccında hanımları taşıyan develeri süren Enceşe isimli Habeşli köleye hanımların sarsılmaması için söylediği “(Kristal) cam bardaklara yumuşak davran ya Enceşe”⁴¹ şeklindeki ifadesinden yola çıkarak “Hz. Peygamber kadınlara kristal/cam bardak diye hitap etti, demek ki kadınlar bardaktır” demek nasıl bir anlama hatası olarak karşımıza çıkıyorsa üzerinde çalıştığımız rivayetlerdeki kadınların hassaslığına yapılan vurgunun da lafzi olarak anlaşılması kanaatimizce aynı sonuca bizleri götürmektedir.

Yüce Allah elbette her varlığı farklı kurallar dâhilinde yaratmaya kadirdir. Nasıl Hz. Adem'in çamurdan, topraktan yaratılması⁴² O'nun çamura ve toprağa atıfla kirlî, kötû vs. şeklinde anlaşılmasına sebebiyet vermiyor ise kadının da herhangi bir şeyden yaratılması ona bir alçaklık, düşüklük getirmeyecektir. Sonuçta insanın değerini belirleyecek olan, kulluk bilinciyle hareket edip etmediğidir.⁴³ Ama üzülenek görmekteyiz ki lafzî olarak zihinlerde yer eden bu rivayet insanları çok ciddi bir zihni boşluğa sevk etmektedir. Rivayetin lafzi anlamıyla nasıl anlaşıldığını incelediğimizde erkeklerle aynı kulluk sorumluluğuna ait kadının erkekten daha düşük derecede bir varlık olarak kabul görmesine sebebiyet verdiği şahit olmaktayız. Şöyle ki; araştırmamız esnasında acaba bu rivayet kaynaklarımızda başka bir yerde kullanılmış mıdır? Kullanılmışsa nasıl algılanmıştır? şeklinde kendimize soru yönelttiğimizde rivayetin lafzen algılanmasının ortaya çıkardığı çok farklı açıklamalarla da karşılaştık. Bir örnek ile ifadelendirmek gerekirse Sünen-i İbn Mace'de erkek çocuğun bevlî ile kız çocuğun bevlînin temizlik açısından farklı olduğu, birine su serpmek yeterli iken diğersinin yıkanması gerektiği rivayetinin İmam Şafî'nin buna sebep olarak söylediği “Çünkü erkek çocuğun bevlî su ve çamurdandır. Kız çocuğun bevlî et ve kandanır” şeklindeki açıklama eşliğinde aydınlatılması! ve daha anlaşılır kılmak için İmam-ı Şafî'(ö.204/819)nin ifadesiyle aktarılan “Şüphesiz Allah Teala Adem(as)'ı yarattığı zaman Havva O'nun kısa kaburga kemiğinden yaratıldı. Bu sebeple erkek çocuğun bevlî su ve çamurdan oluştu. Kız çocuğun bevlî ise et ve kandan oluştu”⁴⁴ şeklindeki sözleri rivayetin lafzen algılanmasının ne tür sonuçlara sebebiyet vereceğini göstermektedir. Bunun da ötesinde İbn Mace'(ö.273/886)nin Sünen'inin tercüme ve şerhini gerçekleştiren Haydar Hatipoğlu aynı

⁴¹ Aynî, *Umdetu'l Kari Şerhu Sahihî'l Buhari*, 32/185.

⁴² Secde 32/7; Rahman 55/14; Hüd 11/61; Tâhâ 20/55; Rûm 30/20.

⁴³ Hucurat 49/13.

⁴⁴ İbn Mâce, “Kitabu't Tahâre”, 77-525.

babı izah ederken İmam Şafî'nin ifadelerinin ardından Hattab es-Subkî'nin (v. 1352/1933) *El-Menhel*⁴⁵ adlı eserinden “Erkek çocuktan insan tabiatı tiksizmez, kız çocuğundan tiksini” ifadesini aktararak bab ile ilgili izahatını tamamlamaktadır.⁴⁶ Rivayete dair zihinlerde oluşan algının insanın çok farklı yorumlar yapmasına sebebiyet verdiğini gördüğümüz bu noktada metni bağlamıyla birlikte anlamının rivayetin asıl anlamını tesbitte ne kadar önemli bir yol olduğunu bir kez daha hissetmiş bulunmaktayız.

Nihayetinde çalışmamıza konu olan rivayetlerin sıhhat açısından problem içermediğini, ancak meal-tefsir çalışmalarında yaratma versiyonuyla gelen rivayetlerin lafzen algılanmasına binaen kadının erkekten (onun kaburga kemiğinden) yaratıldığının anlaşıldığına şahit olduğumuz şu noktada; aslında yaratma ifadesini içeren rivayetlerin de kendi bağlamı içinde teşbih niteliği taşıdığı kanaatine ulaşmaktayız. Bu sebeple Nisâ sûresi 1. âyeti hadislerle atf yapılarak Hz. Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklinde yorumlamanın sıhhatli bir yorum olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki bu rivayetlere dayanarak kadının konumunu alçaltan yorumlara ulaşamayacağı ise daha açıktır. Kadının ya da erkeğin neyden, nasıl yaratıldığının da kulluk bilinci ve sorumluluğu açısından önemli olmadığı da bir gerçektir.

Sonuç

Dini nasları sadece gramer ve lafızlar açısından ele alıp değerlendirmek her zaman yeterli değildir. Zira sözsel bir metnin zâhiri anlamı olabildiği gibi muhtelif benzetmeler yoluyla manevi anlamı da olabilmektedir. Tarih boyunca ilim adamları arasında cereyan eden ihtilaf, nasların anlaşılması ve yorumlanması üzerinde odaklanmaktadır. Bunu ilahiyat alanının problemlerinin son tahlilde yorum problemi olduğunu söyleyerek de ifade edebiliriz.⁴⁷ Kur'an lafızları, mânaları ve kullandığı üslubuyla Arapça'dır. Dolayısıyla onu anlamak, ondan hüküm çıkarmak, istidlalde bulunmak için, mutlaka o dönemde mevcut bulunan lafızları, mânaları, üslup çeşitlerini, taşıdığı ihtimalleri gerçek anlamda bilmek gerekir. Aksi takdirde Şari'in maksadı anlaşılmayacak bundan da ötesi ondan uzaklaşılacaktır.⁴⁸ İşte bu noktada yaşayan müfessir konumundaki Hz. Peygamber'in ifadelerinin önemi kendini hissettirmektedir. Allah Rasulü'nün söz ve fiil-

⁴⁵ Sübkî, *el-Menhelü'l-Azbü'l Mevrûd Şerhu Sünen'il İmam Ebî Davud*, Beyrut, Müessesetü't-Tarihî'l Arabî, 1394, I-X

⁴⁶ Hatiboğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, 2/172

⁴⁷ Lory, *Kâşâniye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri*, s.15

⁴⁸ Şatibî, *el-Muvâfakât fî Usûli'Şer'i'a*, 1/36

lerinin âyetleri anlamada referans teşkil ettiğini, hatta direk etkilediğini çalışmamızda da görmekteyiz. Hadis algısının âyetleri anlamayı etkilediğine dair birçok örneğin ortaya konulabileceği de aşikârdır. Hadislerin Hz. Peygamber'den bize intikalinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ne kadar önemliyse, delaleti dediğimiz doğru anlaşılması, kavranması ve yorumlanması da o derece önemli ve üzerinde durulması gereken bir husustur. Geçmişten günümüze değişmeyen gündem maddesi olarak önümüzde duran anlama problemi, dün olduğu kadar hatta daha da fazla bugünün insanı için önem arz etmektedir.

Bibliyografya

- Ağırman, Cemal, *İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım Kadının Yaratılışı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.
- Askalanî, İbn Hacer Ahmed ibn Ali el-Askalanî, *Fethu'l Bari Şerh-i Sahih-i'l-Buhari*, Beyrut trz.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1-12 cilt, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Ayni, Bedreddin, Ebu Muhammed Mahmudb. Ahmed, *Umdetu'l Kari Şerhu Sahih-i'l Buhari*, 1-35, Dâru İhyai't Turas, Beyrut, trz.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, 1-8 cilt Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Cündioğlu, Düccane, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, Tibyan, İstanbul 1995.
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah bin Abdurrahman, es-Sünen, Çağrı Yay, İstanbul 1992.
- Dölek, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2006.
- Duman, M. Zeki, *Beyanu'l Hak*, 1-3 cilt, Fecr Yayınevi, Ankara 2006.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistâni, es-Sünen, Çağrı Yay, İstanbul 1992.
- Ebu'l-Âla Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, (Trc. Ahmed Asrar), 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 1992.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı / Meal-Tefsir*, 1-3 cilt, İşaret yayınları, İstanbul 1999.
- Fahredden Razi, *et-Tefsiru'l Kebir*, yy. trz.
- Fazlur Rahman, *İslâm and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Chicago, 1982; *İslâm ve Çağdaşlık*, çev: Alpaslan Açıkgenç - M. Hayri Kirbaşoğlu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

- Gazalî, Muhammed, *Fıkhu's Sire* (trc: Rasul Tosun) Risale Yayınları, İstanbul 1987.
- Hakim Nisaburi, *el-Müstedrek Ale's Sahihayn*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1990
- Hatiboğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982.
- İbn Hanbel, Ahmed *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay. İstanbul 1992.
- İslâmoğlu, Mustafa, Hayat Kitabı Kur'an, 1-2 cilt, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Kıran, Zeynel, "Dilde Örtük Anlam ve Dolaylı Anlatım", *Kur'an ve Dil Sempozyumu*, Van 2001.
- Komisyon, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1-5 cilt, Ankara 2007.
- Koşum, Adnan, *Nasları Anlama ve Yorumlamada Yöntem Sorunu Fazlurrahman Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l Kütubi'l Arabi, Kahire 1967.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, 1-3. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Çağrı Yay, İstanbul 1992.
- Lory, Pierre, *Kaşaniye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri* (çev. Sadık Kılıç), İnsan Yayınları İstanbul 2001.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 1-2 cilt, thk. M. Fuad Abdülbâki, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Nesâi, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen'ul-Kübra*, thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bundâri-Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut 1411/1991..
- Nesefî, Hâfızuddîn Ebul-Berekât Abdullah İbn Ahmed, *Medariku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, 1-3 cilt, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk 2005.
- Sübkî, Mahmut Muhammed Hattab es-Sübkî, *el-Menhelül-Azbu'l Mevrûd Şerhu Sünen'il İmam Ebî Davud*, 1-10 cilt Müessesetü't-Tarihî'l Arabî, Beyrut 1394.
- Şâtibî, Ebû İshak, *el-Muvâfakât fî Usûli'Şerî'a*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an*, 2. Baskı, Daru'l Marife, Beyrut 1972.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, 1-4, Çağrı Yay. İstanbul 1992.
- Ünal, Yavuz, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*, Etüt Yayınları, Samsun 2008.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Zuhayli , Vehbe, *Tefsir'ul-Munir*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2005.